

Маланій Н. І.,

кандидат філологічних наук, докторант

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

НЕНОРМАТИВНЕ ТІЛО ЯК ЗАГРОЗА ВТРАТИ ОСОБИСТОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЛІЗИ ДЖЕНОВИ «ВСЕ ЩЕ ЕЛІС»)

Анотація. У статті розглядається проблема девіантного тіла у романі «Все ще Еліс» американської письменниці Лізи Дженови. Простежуються імагологічні трансформації через поступову втрату Свого та набуття статусу Іншого на прикладі художнього моделювання головної героїні твору. Аналізується авторська рефлексія хвороби Альцгеймера та її наслідків для сучасної людини. Акцентується увага на місці втрати пам'яті для деградації особистості. Підкреслюється важливість подальших досліджень творчості митця.

Ключові слова: ненормативна тілесність, девіантне тіло, Свій, Інший, хвороба Альцгеймера, пам'ять.

Постановка проблеми. Гуманітарні науки останньої чверті XX – початку XXI ст. зустрілися із проблемою трактування цілої низки проблем. Війни, голод, тероризм, локальні збройні конфлікти, революції, економічні негаразди, міграція, епідемії спричинили переосмислення західними суспільствами засадничих основ людського буття. Відбувається важкий перехід від антиномічної, упередженої за своєю суттю, гомогенної моделі організації соціуму до більш гуманної та інклюзивної гетерогенної. У цьому складному процесі літературознавство спирається на міждисциплінарні зв'язки, зокрема психологію, філософію, соціологію, політологію, культурологію і навіть медицину, адже вирішення поставлених питань потребує неординарних кроків.

Нове тисячоліття принесло в художній простір західних англomовних країн руйнацію смислових орієнтирів, перехід до багатоголосся і зміщення полів своїх зацікавлень у царину маргінальних тем. Це явище не оминувало і сучасну американську літературу. Помітним стало звернення молодих митців до проблем Інакшості, тобто сексуальної, гендерної, культурної, етнічної чи тілесної. Ненормативне тіло стало предметом вивчення студій «дизабіліті», а однією з найвидатніших постатей цього напрямку є Ліза Дженова (Lisa Genova), авторка відомого роману «Все ще Еліс» (“Still Alice”).

Мета статті – проаналізувати рефлексію хвороби Альцгеймера та її наслідки для сучасної людини, простежуючи імагологічні трансформації через поступову втрату Свого та набуття статусу Іншого на прикладі головної героїні твору Лізи Дженови «Все ще Еліс». Крім того, зробити акцент на значенні втрати пам'яті і деградації особистості в умовах теперішнього невпинного світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення людської тілесності є поширеним явищем у сучасній науці [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 11], проте люди з обмеженими можливостями і особливими потребами все ще є маргінальними Іншими не тільки в нашому суспільстві, але й у гуманітаристиці в цілому. Останні вікопомні події в нашій країні змушують задуматися над трактуванням тілесного ненормативного, яке є безпосереднім предметним полем студій «дизабіліті». Англій-

ське слово “disability” здебільшого перекладають як «інвалідність», тому логічним видавалось би використання студій чи теорії інвалідності. Проте слово «інвалідність / інвалід» у нашому сприйнятті має напрокуд вузьке, здебільшого медико-патологічне значення. Обмежене розуміння призвело до негативного маркування українським суспільством цього поняття. Коріння проблеми лежить у радянському підході до вирішення проблем неповносправних людей, яких потрібно було ізолювати, закрити та відгородити високими парканами спеціалізованих установ. Англо-американське трактування “disability” більш розлоге, ніж східнослов'янський переклад, адже воно використовується на позначення не тільки видимого тілесного порушення, а й будь-якого безсилля, знесилення, гандикапу, фізичної недієздатності чи обмеженої психічної та емоційної здатності. Філософ В.А. Суковата зазначає: «Уведений термін «дизабіліті» у західний соціокультурний дискурс, – це зміна суспільного статусу людей із тілесними порушеннями порівняно з минулим, що й символізує цей термін. Постмодерна теорія дизабіліті утверджувала в суспільній свідомості ідею, що люди, які внаслідок хвороби чи якихось несприятливих обставин мають ненормативне тіло і виступають в ролі «інших» для здорової більшості, попри те НЕ є «інвалідами». Так, вони – «інші», багато видів активності не доступні для них, але вони не є «виключеними» з культури. Саме тому, на мій погляд, термін «дизабіліті» слід уживати в його англomовному варіанті, що включає відому культурну семантику» [5, с. 84]. Ми, погоджуючись із дослідником, пропонуємо використання слова «дизабіліті» як транслітераційного відповідника англійського “disability” в терміносистемах не тільки новітньої української філософії, але й літературознавства.

Ліза Дженова (Lisa Genova) – американський невролог, доктор філософії Гарвардського університету (1998 рік) і млада письменниця. Її творчий доробок складається всього з чотирьох романів, яких поєднує спільна проблематика – люди з неврологічними відхиленнями. Її перший твір «Все ще Еліс» (“Still Alice”) вийшов у світ самвидавом 2007 року, а 2009 року був опублікований і одразу приніс автору світову славу. Книга перекладена 37 мовами світу, а в 2014 році за її мотивами був знятий однойменний фільм. Джуліанн Мур (Julianne Moore), яка виконала у стрічці головну роль, була тричі визнана найкращою акторкою року за версією Голлівудської асоціації іноземної преси (72 кінопремія «Золотий глобус»), Британською академією кіно і телевізійних мистецтв (68 кінопремія «BAFTA») та Академією кінематографічних мистецтв та наук (87 кінопремія «Оскар»). Другий твір «Синдром ігнорування» (“Left Neglected”), який 2011 року став бестселером, розповідає історію жінки з одностороннім просторовим ігноруванням, причиною якого є важка травма головного мозку. Третім романом є «Любов Ентоні» (“Love Anthony”) (2012 рік) – сумна історія матері, яка намагається впоратися зі смертю сина, якому

у віці трьох років було діагностовано аутизм. Остання книга «О'Браєни» ("Inside the O'Briens") (2015 рік), яка з'явилася в квітні минулого року, присвячена сім'ї О'Браєнів, окремі члени якої страждають від успадкованої хвороби Гантінгтона. Творчість молодого автора, на жаль, мало вивчена, а її твори не перекладені українською мовою.

Головним персонажем роману «Все ще Еліс» є професор лінгвістики Гарвардського університету Еліс Гоуланд (Alice Howland), якій доводиться боротися із хворобою Альцгеймера, що невпинно прогресує. Твір побудований у формі щоденника і триває двадцять чотири місяці з вересня 2003 року по вересень 2005 року. Кожен місяць – це окрема глава, яка одночасно репрезентує життєпис героїні. Автор, роблячи таку чітку структуру книги, практично нівелює час, адже з кожною наступною главою оповідь стає більш фрагментарною і повторюваною, представляючи поступову втрату Еліс своєї пам'яті. Хвороба підбирається повільно. Спочатку це лише окремі слова, потім імена своїх знайомих, друзів, заплановані події. Вона виправдовує свою забудькуватість: "Everyone forgot these sorts of things, especially as they got older. Add menopause and that she was always doing three things at once and thinking of twelve, and these kinds of memory lapses suddenly seemed small, ordinary, harmless, and even reasonably expected. Everyone's stressed. Everyone's tired. Everyone forgets things" [14, с. 76–77]. Коли лікар остаточно підтверджує діагноз, Еліс усвідомлює, що її життя змінилося назавжди. З цього моменту починається відлік часу, з кожною миттю якого вона втрачатиме частину себе і ставатиме Іншою. Недивно, що до неї приходять думки про самогубство: "SHE WANTED TO KILL HERSELF. Impulsive thoughts of suicide came at her with speed and brawn, outmaneuvering and muscling out all other ideas, trapping her in a dark and desperate corner for days" [14, с. 137], але зараз вона ще не "want to die yet. She was still a well-respected professor of psychology at Harvard University. She could still read and write and use the bathroom properly. She had time". Проте впевнена в собі, розумна, активна, любляча матір і дружина знаходить на деякий час сили боротися і протидіяти хворобі. Цьому нерівному протистоянню і присвячений роман.

Читач бачить світ здебільшого з точки зору головної герої. Авторка використовує фокалізацію, прагнучи передати страждання Еліс не з перспективи Інших, а з її власної. Це стає помітним із подальшим розвитком оповіді. Прогресуюча агонія продовжується до моменту, коли протагоніст не може згадати ні дітей, ні свого чоловіка. Так, свою молодшу дочку Лідію Еліс починає називати «актрисою», старшу Анну – «матір'ю», а чоловіка – «добрим незнайомцем». Поступова заміна власних назв загальними свідчить про брак пам'яті, тим самим Ліза Дженова підводить до смислового ядра роману. Еліс, усвідомлюючи безвихідь свого становища, прагне зробити останню значиму річ – представити свою доповідь перед спільною аудиторією, члени сімей яких страждають від хвороби Альцгеймера.

У ній вона розмірковує про страх майбутнього, виражений у складних питаннях, які турбують невиліковних людей: "I often fear tomorrow. What if I wake up and don't know who my husband is? What if I don't know where I am or recognize myself in the mirror? When will I no longer be me? Is the part of my brain that's responsible for my unique "meness" vulnerable to this disease? Or is my identity something that transcends neurons, proteins, and defective molecules of DNA? Is my soul and spirit immune to the ravages of Alzheimer's? I believe it is" [14, с. 392]. Такі роздуми повертають нас до назви твору "Still Alice" – «Все ще Еліс».

Незважаючи на всі втрати, страждання, головна героїня не перестає бути собою, відчайдушно чинячи опір неминучості, заради не тільки себе самої, а й всіх хворих чи інвалідів, яких часто суспільство маркує як вигнанців, нездатних приносити йому користь. Їм постійно потрібно доводити значимість своїх почуттів та емоцій, заново стверджуючи своє власне «Я». Письменниця, посиляючись на «Червону літеру» Натанієля Готорна, прагне ствердити силу загальнолюдської ідентичності: "Being diagnosed with Alzheimer's is like being branded with a scarlet A. This is now who I am, someone with dementia. This was how I would, for a time, define myself and how others continue to define me. But I am not what I say or what I do or what I remember. I am fundamentally more than that. I am a wife, mother, and friend, and soon to be grandmother. I still feel, understand, and am worthy of the love and joy in those relationships. I am still an active participant in society" [14, с. 392–393]. Еліс приходиться до усвідомлення, що час не має ваги, адже для хворих деменцією важить лише мить: "My yesterdays are disappearing, and my tomorrows are uncertain, so what do I live for? I live for each day. I live in the moment. Some tomorrow soon, I'll forget that I stood before you and gave this speech. But just because I'll forget it some tomorrow doesn't mean that I didn't live every second of it today. I will forget today, but that doesn't mean that today didn't matter" [14, с. 393]. Саме та мить, яка проведена з найріднішими нам людьми. Недуга Еліс зближує її із своєю молодшою дочкою Лідією. Мати вже ставиться прихильніше до її вибору стати актрисою. Оцінюючи її майстерність, Еліс каже: "I feel love. It's about love" [14, с. 393]. Коли пам'ять підводить, а спогади зникли, власна особистість не так руйнується як набуває нової якості.

Висновки. Проаналізувавши творчий доробок молодої письменниці Лізи Дженови, можна дійти висновку, що новітня американська література прагне до глибшого осягнення проблем людей з обмеженими можливостями, їх боротьби, стосунками з рідними та суспільством. Авторка популярної книги запропонувала оригінальне художнє бачення деменції з перспективи хворого, акцентуючи увагу на морально-емоційних та духовних переживаннях своєї героїні, тим самим утвердивши тезу, що особистість недужого – це не тільки спогади, а перш за все емоції та почуття, домінуючою серед яких є любов.

Література:

1. Гомілко О.Є. Метафізика тілесності / О.Є. Гомілко. – К. : Наукова думка, 2001. – 339 с.
2. Эпштейн М.Н. Философия тела / М.Н. Эпштейн. – СПб.: Алетейя, 2006. – 432 с.
3. Подорога В.А. Феноменология тела / В.А. Подорога. – М. : Ad Marginem, 1995. – 301 с.
4. Рікер П. Сам як інший / П. Рікер. – К. : Дух і Літера, 2002. – 456 с.
5. Суковата В.А. Теорія «дизабіліті» та конструкції інвалідності в масовій культурі / В.А. Суковата // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 1. – С. 84.
6. Тульчинский Г.Л. Слово и тело постмодернизма. От феноменологии невменяемости к метафизике свободы / Г.Л. Тульчинский // Вопросы философии. – 1999. – № 10. – С. 35–53.
7. Тхостов А.Ш. Болезнь как семиотическая система / А.Ш. Тхостов // Вестник Московского университета. Сер. 14. Психология. – 1993. – № 1. – С. 3–15 ; № 4. – С. 13–24.
8. Тхостов А.Ш. Психология телесности / А.Ш. Тхостов. – М. : Смысл, 2002. – 287 с.
9. Штейнбук Ф.М. Засади тілесного міметизму у текстових стратегіях постмодерністської літератури кінця XX – початку XXI століття : [монографія] / Ф.М. Штейнбук. – К. : Педагогічна преса, 2007. – 292 с.

10. Філатова О.А. Хвороба як медико-психологічний і філософський феномен / О.А. Філатова // Медична психологія. – 2013. – № 4. – С. 14–16.
11. Хализев В.Е. Теория литературы / В.Е. Хализев. – М. : Высшая школа, 1999. – 398 с.
12. Чавдарова Д., Тема болезни в европейской литературе (предварительный обзор) / Д. Чавдарова, Б. Стоименова // *Studia Literaria Polono-Slavica. Morbus, medicamentum et sanus Choroba, lek i zdrowie*. – 2001. – № 6. – С. 205–215.
13. Beckham B. Despite monster, she is “Still Alice” / B. Beckham // *Boston Globe*. – 2014. – № 4. – С. 14–16.
14. Genova L. *Still Alice* / L. Genova. – New York : Pocket Books, 2009. – 482 p.

Маланий Н. И. Ненормативное тело как угроза потери личности (на материале романа Лизы Дженовы «Все еще Элис»)

Аннотация. В статье рассматривается проблема девиантного тела в романе «Все еще Элис» американской писательницы Лизы Дженовы. Прослеживаются имагологические трансформации из-за постепенной потери Своего и приобретения статуса Другого на примере художественно-

го моделирования главной героини произведения. Анализируется авторская рефлексия болезни Альцгеймера и ее последствий для современного человека. Акцентируется внимание на месте потери памяти для деструкции личности. Подчеркивается важность дальнейших исследований творчества писательницы.

Ключевые слова: ненормативная телесность, девиантное тело, Свой, Другой, болезнь Альцгеймера, память.

Malanij N. Abnormal body as a threat of losing personality (on material of the Lisa Genova’s novel “Still Alice”)

Summary. The article deals with the problem of deviant body in the novel “Still Alice” of the American writer Lisa Genova. Imagological transformations are traced through gradual loss of Self and acquisition of status of Other on the example of artistic modeling of the main heroine of the work. The authorial reflection of Alzheimer’s disease and its consequences for the modern man are analyzed. Attention is stressed on place of memory losses for the destruction of personality. Importance of further researches of works of the writer is underlined.

Key words: abnormal body, deviant body, Self, Other, Alzheimer’s disease, memory.